**Grzegorz Radomski,
*Samorząd terytorialny
w myśli politycznej
Narodowej Demokracji
1918-1939*, Wydawnictwo
Naukowe Uniwersytetu
Mikołaja Kopernika,
Toruń 2009, ss. 534**

Zakończenie I wojny światowej oraz rozpoczęcie budowy struktur niepodległego państwa stanowiły niewątpliwie bardzo ważny impuls dla rozwoju polskiej refleksji politycznej, wpływając na aktywizację praktycznie wszystkich podstawowych formacji ideowych oraz stymulując podjęcie przez nie ożywionej dyskusji o koniecznych w zmiennej rzeczywistości przemianach oraz optymalnych formach organizacji życia zbiorowego. Dobitym wyrazem wspomnianej tendencji były różnorodne i odwołujące się często do odmiennych systemów aksjologicznych wizje ustroju politycznego, gospodarczego i społecznego, których realizację dość zgodnie uznawano za istotny

czynnik wzmacniania odzyskanej niepodległości oraz zabezpieczenia perspektywicznego rozwoju państwa.

Zjawisko to nie było bynajmniej równoznaczne z całkowitym odcięciem się od dotychczasowego dorobku polskiej myśli politycznej, jak również z kwestionowaniem występujących w formułowanych koncepcjach elementów ciągłości. O ile jednak w okresie porozbiorowym koncentrowano się nade wszystko na kwestii wytyczenia dróg wiodących do odzyskania niepodległości, o tyle z chwilą osiągnięcia wspomnianego celu uwaga głównych formacji ideowo-politycznych skoncentrowała się na sprecyzowaniu dość mglistych dotąd wizji urządzenia życia zbiorowego w niepodległym państwie, określeniu warunków koniecznych do ich urzeczywistnienia, a także wypracowaniu koncepcji rozwiązywania nowych problemów i zagrożeń, wynikających zarówno ze złożonej sytuacji wewnętrznej kraju, jak i dynamicznie zmieniającego się

ładu międzynarodowego. W tym kontekście uzasadniony wydaje się pogląd, iż z perspektywy całego XX wieku stosunkowo krótki okres istnienia Drugiej Rzeczypospolitej spełnił w odniesieniu do polskiej myśli politycznej rolę szczególną, przyczyniając się z jednej strony do wyraźnego poszerzenia zakresu podnoszonych przez nią zagadnień, z drugiej zaś do wytyczenia

nia kierunków jej dalszego rozwoju. Jednym z istotniejszych wątków toczącego się wówczas dyskursu publicznego była niewątpliwie problematyka

samorządowa, której interpretacje korespondowały ściśle z prezentowanymi przez poszczególne formacje ideowe projekcjami ustrojowymi. Z tym większą uwagą odnotować należy fakt opublikowania przez Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu monografii Grzegorza Radomskiego zatytułowanej *Samorząd terytorialny w myśli politycznej Narodowej Demokracji 1918–1939*, do której walorów zaliczyć można nie tylko trafnie i precyzyjnie wytyczony obszar analizy oraz jego interdyscyplinarność, ale także aktualność omawianej problematyki, zwłaszcza w dobie współczesnego zainteresowania formami aktywności i zakresem funkcjonowania samorządów.

Zasadniczym celem naukowym przywołanej rozprawy pozostaje niewątpliwie przedstawienie projekcji samorządu terytorialnego jako ważnego składnika międzywojennej myśli narodo-demokratycznej, a tym samym wypełnienie znaczącej luki w tym względzie. Inicjatywa powyższa wydaje się o tyle istotna, iż mimo dużej rangi problematyki samorządowej w okresie międzywojennym, kwestia ta nie była dotąd przedmiotem szerszych, pogłębionych i wnikliwych analiz, pozostając w gruncie rzeczy poza obszarem wzmożonego zainteresowania większości polskich badaczy. Tezę tę potwierdzają m.in. dotychczasowe publikacje poświęcone myśli politycznej Narodowej Demokracji, w których problematyka samorządowa traktowana była z reguły schematycznie i powierzchownie. Podjęcie przez Autora tego właśnie zagadnienia badawczego należy uznać w tym kontekście za w pełni uzasadnione i przemyślane, zwłaszcza jeżeli uwzględni się rangę dorobku ideotwórczego ruchu narodowego w okre-

sie Drugiej Rzeczypospolitej, fakt odwoływania się doń przez współczesnych przedstawicieli tej formacji, a także stale wzrastające znaczenie samorządu we współczesnym świecie.

Niezaprzeczalnym walorem omawianej monografii jest bogata baza źródłowa, którą tworzą w pierwszej kolejności liczne materiały archiwalne. Na szczególną uwagę zasługuje wśród nich zwłaszcza przechowywany w Bibliotece Polskiej Akademii Nauk w Krakowie niepublikowany dziennik Juliusza Zdanowskiego, zawierający zarówno sprawozdania z posiedzeń różnych gremiów samorządowych, jak i opinie działających na tej niwie działaczy obozu narodowego. W swej pracy Autor wykorzystał także dokumenty, wspomnienia oraz relacje pochodzące z innych archiwów i bibliotek krajowych, w tym m.in. z Archiwum PAN w Warszawie, Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie, Archiwum Akt Nowych, Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, czy Biblioteki Narodowej w Warszawie. Również istotną rolę przy przygotowywaniu prezentowanej pracy odegrały także różnorodne źródła drukowane, aczkolwiek biorąc pod uwagę znaczną liczbę tych materiałów, koniecznością stawała się ich gruntowna selekcja. W konsekwencji badania ograniczone zostały z jednej strony do enuncjacji programowych oraz sprawozdań różnorodnych podmiotów obozu narodowego, z drugiej natomiast do opublikowanych w formie zwartej pism społeczno-politycznych jego czołowych przedstawicieli. Nie pominięto również artykułów, rozpraw, komentarzy i ocen zamieszczanych na łamach licznych gazet oraz czasopism, przy czym w obszarze zainteresowania Autora znalazły się zarówno periodyki związane

z omawianą formacją ideowo-polityczną, jak i pisma koncentrujące się przede wszystkim na problematyce samorządowej. Ważnym, a zarazem naturalnym uzupełnieniem wymienionych źródeł pozostawały natomiast materiały o charakterze wspomnieniowym, aczkolwiek niektóre z nich zawierały istotne informacje o uwarunkowaniach formułowanych przez narodowców projekcji.

Scharakteryzowana powyżej szeroka baza źródłowa, podobnie jak bardzo bogata i odnosząca się do różnorodnych problemów literatura przedmiotu tworzyły niewątpliwie podstawę umożliwiającą Autorowi rzetelną weryfikację sformułowanych hipotez badawczych. Sprzyjał temu również właściwy dobór metod badawczych, spośród których szczególnie istotną rolę odegrała zwłaszcza analiza systemowa, pozwalająca na rozpatrywanie projekcji samorządowych Narodowej Demokracji jako elementu ściśle określonej oraz wewnętrznie zintegrowanej całości, a także ukazanie ich związku z formułowanymi w obrębie analizowanej formacji projekcjami ustroju państwa oraz wizjami przyszłego ładu zbiorowego. Za uzasadnione należy uznać także zastosowanie w pracy metody indukcyjnej oraz analizy komparatystycznej, dzięki której możliwe stało się wyeksponowanie odmienności w poglądach przedstawicieli różnych szkół interpretacyjnych podejmujących problematykę samorządową w obrębie obozu narodowego. Spośród wykorzystanych technik badawczych najbardziej przydatna okazała się natomiast analiza świadectw myśli politycznej, której istotą jest wnioskowanie na podstawie zgromadzonych i odnoszących się do wspomnianej problematyki materiałów źródłowych.

Realizacji wytyczonego celu badawczego sprzyjała także trafna i prze-myślana metodologicznie struktura pracy, której Autor nadał charakter problemowy. W konsekwencji prezentowana rozprawa składa się z sześciu rozdziałów, które tworzą zwartą, logiczną i koherentną całość. Ważną rolę odgrywa w tym względzie rozdział pierwszy, w którym omówiono podstawowe kategorie myśli narodowo-demokratycznej, koncentrując się przede wszystkim na ideach narodu i państwa narodowego, a także propagowanych w jej obrębie koncepcjach organizacji naczelných organów państwowych. Sposób interpretacji wspomnianych wartości i propozycji wpływał bowiem na ujęcie problematyki samorządowej, uzasadniając zarazem wprowadzanie odpowiednich rozwiązań w polskiej rzeczywistości. Ich dostosowanie do istniejących uwarunkowań było tym bardziej istotne, iż przedstawiciele obozu narodowego dość zgodnie uznawali samorząd, w tym zwłaszcza samorząd terytorialny, za jeden z podstawowych filarów nowoczesnego państwa narodowego, którego głównymi komponentami były idee praworządności i samodzielności.

Równie istotną problematykę podjęto w rozdziale drugim, w którym analizie poddano miejsce samorządu w koncepcjach ustrojowych obozu narodowego, koncentrując się zarazem na trzech zasadniczych przedziałach czasowych: okresie poprzedzającym odzyskanie niepodległości, latach demokracji parlamentarnej oraz rządach piłsudczyków po zamachu majowym. Rozwiązanie to należy uznać za przemyślane i uzasadnione, zwłaszcza gdy uwzględną się charakterystyczne dla analizowanych okresów zmiany polityczne oraz towarzyszące

im naturalne przeobrażenia w obrębie myśli narodowo-demokratycznej. Z poczynionych we wspomnianym rozdziale ustaleń wynika jednoznacznie, iż problematyka samorządowa znalazła się w obszarze zainteresowania obozu narodowego już w okresie jego formowania i krystalizacji, aczkolwiek nie posiadał on jeszcze wówczas w pełni ukształtowanych koncepcji ustrojowych. W tym kontekście wypada zgodzić się z poglądem Autora, iż uczestniczący w procesie demokratyzacji społeczeństwa samorząd postrzegany był we wspomnianym okresie przede wszystkim jako instrument walki o urzeczywistnienie postulatów narodowych oraz ważne forum podnoszenia kultury politycznej. Za trafną należy uznać również konstatację, iż po odzyskaniu niepodległości w obozie narodowym wystąpił znaczny wzrost zainteresowania wspomnianą problematyką, co wiązało się z koncepcją szerokiego uczestnictwa obywateli w zarządzaniu państwem. Wyrazem powyższej tendencji była nie tylko konkretyzacja projekcji samorządowych, ale także wyraźny wzrost zainteresowania praktyczną działalnością w tym zakresie. Zdecydowanie mniej jednoznacznie, jak zauważył G. Radomski, samorząd oceniano natomiast po zamachu majowym. Wiązało się to nie tylko ze zmianą reżimu politycznego, ale także nowymi tendencjami cywilizacyjnymi, prowadzącymi do znaczącego zredukowania jego roli. Następstwem takiej sytuacji stało się wykrystalizowanie w obozie narodowym dwóch kierunków dalszych poszukiwań ustrojowych: ekskluzywistycznego – koncentrującego się na rozszerzaniu uprawnień elity narodowej, a także partycypacyjnego – akcentującego potrzebę aktywizacji społecznej i politycznej możliwie najszerszej części

narodu. Mimo wspomnianej różnicy poglądów oraz krytycyzmu znacznej części środowisk secesyjnych większość narodowych demokratów aprobowała jednak istnienie samorządu, widząc w nim ważny instrument ograniczania coraz szerszych uprawnień państwa.

Nie mniej ważną część analizowanego opracowania tworzą trzy kolejne rozdziały, poświęcone najistotniejszemu z punktu widzenia obozu narodowego szczegółowym problemom związanym z funkcjonowaniem samorządu terytorialnego. Jednym z nich były m.in. kontrowersje dotyczące jego charakteru oraz potencjalnych związków z polityką. Rozwijając ten szerzej nie eksplorowany dotąd wątek G. Radomski zwrócił uwagę nie tylko na formułowane w tym zakresie założenia teoretyczne, ale także ich praktyczne implikacje wyrażające się w postawie wobec trwającej na płaszczyźnie samorządowej rywalizacji międzypartyjnej, postulowanych zasadach ordynacji wyborczej, stanowisku instytucji samorządowych wobec mniejszości narodowych oraz uczestnictwie w wyborach. W dwóch kolejnych rozdziałach skoncentrowano się natomiast na scharakteryzowaniu stosunku Narodowej Demokracji do kwestii struktury i organizacji samorządu terytorialnego, a także omówieniu charakterystycznego dla wspomnianej formacji sposobu postrzegania finansowych i gospodarczych aspektów jego funkcjonowania. Wspomniane części pracy wydają tym bardziej interesujące, iż wymagały one od Autora zarówno wielostronnej analizy różnorodnych przejawów działalności Narodowej Demokracji, jak i dużej precyzji w formułowaniu opinii i wniosków.

Nieco odmienny charakter mają natomiast rozważania zawarte w rozdziale

ostatnim, w którym szczegółowej analizie poddano refleksję obozu narodowego poświęconą wychowawczym aspektom działalności samorządu terytorialnego. Zgodnie z ustaleniami Autora był on bowiem z jednej strony ważną płaszczyzną rozwijania aktywności społecznej oraz upowszechniania pożądanych wzorców osobowych, z drugiej zaś instytucją czuwającą nad ochroną i rozwojem kultury narodowej. Warto wszakże zauważyć, iż w podobny sposób jego rolę i zadania postrzegano również w innych nurtach polskiej myśli politycznej. Wydaje się zatem, iż przedstawienie formułowanych w tym zakresie opinii w ujęciu porównawczym przyczyniłoby się nie tylko do merytorycznego wzbogacenia pracy, ale także pozwoliłoby na lepsze wyeksponowanie specyfiki prezentowanej przez obóz narodowy perspektywy interpretacyjnej.

Uwagi powyższe nie oznaczają bynajmniej zakwestionowania dużej wartości merytorycznej omawianej rozprawy. Mimo drobnych usterek jest ona

bowiem z całą pewnością dziełem rzetelnym, respektującym zasady obiektywizmu naukowego, przygotowanym z dużą starannością warsztatową oraz solidnie udokumentowanym, a tym samym potwierdzającym wysokie kompetencje naukowe Autora, który pozostaje zresztą cenionym badaczem myśli politycznej obozu narodowego w XX wieku. Do zalet monografii Grzegorza Radomskiego należy zaliczyć z pewnością starannie przemyślaną i logiczną konstrukcję pracy oraz umiejętne uwzględnienie szerszego kontekstu omawianych zagadnień. Można zatem stwierdzić, iż recenzowana rozprawa nie tylko spełnia wysokie standardy naukowe, ale wypełnia także istniejącą dotychczas w literaturze politologicznej niszę badawczą, aczkolwiek na całościowe opracowanie oczekuje jeszcze, jak się wydaje, refleksja Narodowej Demokracji poświęcona innym formom samorządu.

Michał Strzelecki (Toruń)